

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Lefkoşa/Nicosia Kenti'nin 13. yy - 15. yy Arasındaki Fiziksel Biçimlenişi

*The Physical Formation of Nicosia in the Turkish Republic of Northern Cyprus
from 13th to 15th Century*

Çilen ERÇİN

ÖZET

Kent toplu yaşamın doğal ortamda yapay olarak oluşturduğu, beşeri gereksinimleri karşılayan yapılar kompleksi olarak tanımlanabilir. Kentleşme ise bu süreci oluşturan zaman akımındaki olaylar zinciridir. Tümünden bakıldığında kent bir süreçtir diyebiliriz. Makalede bu oluşum Kıbrıs adasının Lefkoşa/Nicosia kenti örnek alınarak incelenmeye çalışıldı. Lefkoşa kentinin merkezinde yer alan surla çevrili (Surlarıçi) yerleşimi, Avrupa Ortaçağ kentlerinin yerleşimlerine benzerliği ve pek az bozularak günümüze kadar gelmiş oluşu, kaynaklarda yeterince yer almayışı makalenin yazılış sebebidir. Bu bağlamda makalede yukarıdaki bulgular çerçevesinde Avrupa Ortaçağ kentleri inceleme alanına alınarak örneklandırıldı. Lefkoşa/Nicosia kentinin Ortaçağ ve 13-15. yy ait dönemleri bilgiler kaynaklardan yararlanılarak yerleşimin fiziksel özellikleri yorumlanmaya çalışıldı. Giriş bölümünde genel bir bakış açısıyla Lefkoşa Kentinin tarihsel süreci incelendi. Lefkoşa'nın Ortaçağ ve 13-15.yy dönemleri ayrıntıları ile anlatıldıktan sonra sonuçta Lefkoşa kentinin 15. yy sonunda oluşan fiziksel biçimlenmesi değerlendirme ve yorumlarla yapıldı.

ABSTRACT

City may be defined as the artificial creation of communal life in a natural environment, made up of complexes of buildings that cater to human needs. Urbanization then is a process that forms a chain of events over time. It may be said that city itself is a process, when viewed as whole. In this article, this formation process is examined taking Nicosia on the island of Cyprus as the example. The article was prompted by a number of factors, namely similarities between the walled city in the centre of Nicosia and its equivalent in European medieval settlements, the fact that Nicosia's walled city has survived to the present relatively intact, and its lack of mention in available sources. The article examines Nicosia's walled city in the context of findings on the medieval cities of Europe. The information on Nicosia city in the medieval period and 13th-15th centuries was taken from available sources, and interpreted by analyzing the physical structure of the settlement. In the introduction, an overall perspective is given of the historical period of Nicosia city. This is followed by a detailed description of the medieval period and 13th-15th centuries of the city. The article concludes with an evaluation and comments on the physical formation of Nicosia city at the close of 15th century.

Yakın Doğu Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Lefkoşa, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
Department of Architecture, Near East University, Nicosia, Cyprus, Turkish Republic of Northern Cyprus

Başvuru tarihi: 05 Aralık 2013 (Article arrival date: December 05, 2013) - Kabul tarihi: 14 Şubat 2014 (Accepted for publication: February 14, 2014)

İletişim (Correspondence): Çilen ERÇİN. **e-posta (e-mail):** cilen_mimar@hotmail.com

© 2014 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2014 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

Tarih boyunca kentler, çeşitli araştırmacılar tarafından, kültür ve medeniyetlerin doğduğu, geliştiği ve yayıldığı yerler olarak tanımlanmışlardır.

İlk ortaya çıktıkları tarihten günümüze büyük değişimler geçiren kentler, tarihsel süreç içinde site, polis, komün ve kent devletleri gibi adlar alırken endüstri devrimi sonrası yaşanan büyük toplumsal değişimlerle yeniden biçimlenme süreci ile karşı karşıya kalmışlardır.

Özellikle Avrupa kentlerinde yaşanan hızlı değişim, ortaçağ kent dokularının periferisinde yeni kent çekirdekleri oluşturmuş ya da yeni toplumsal ekonomik ilişkilerle şekillenen yeni endüstri kentleri kurulmuştur.

Bu makalede Kıbrıs adası kentlerinden biri olan Lefkoşa kenti ele alınmaktadır. Lefkoşa, günümüzde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne Lefkoşa, Güney Kıbrıs Rum Cumhuriyeti'ne Nicosia adı ile başkentlik yapmaktadır. Ortaçağ sonuna ait kapalı suriçi bir yerleşim olan kent, günümüzde, kentin ortasından geçen (Kaytazağa/Yiğitler/Roccas Burcu'ndan Söğütlü/Flatro Burcu'na kadar) sanal bir çizgi ile iki siyasi parçaya ayrılmıştır (Gürkan 1996). Lefkoşa kentinin Avrupa'daki kentler benzeri bir endüstrileşme dönemi yaşamamış olması nedeni ile kentin ortaçağ yapılanması ve fiziksel bütünlüğü bozulmadan günümüze ulaşmıştır. Bu çalışmanın amacı, İ.Ö. 2250 yıllarında Ledra adı ile kurulan ve altyapısı İ.Ö. 280 yılında Mısır Kralı Ptoleme Soter'in oğlu Leucus tarafından inşa edilen Lefkotheon adlı kente dayalı olan Lefkoşa'nın kuruluşundan, günümüze ulaşan 15. yy'daki biçimini almasına dek geçirdiği süreci incelemek ve kentin 13. yy - 15. yy arasındaki fiziksel biçimlenişini ayrıntıları ile belirlemektir.

Ortaçağ'da Avrupa Kentleri

Genellikle bir yerel bey, prens tarafından yönetilen bağımsız küçük bir devlet yapısındaki Ortaçağ Avrupa kentleri korunma amacıyla yüksek surlarla çevrilmekteydiler. Batı Roma İmparatorluğunun, İ.S. 476'da 'Got Akınları' sonucu yıkılmasından sonra Avrupa'da meydana gelen siyasi karmaşa, Avrupa'daki bu bağımsız feodal yapılanmayı oluşturmuştu. Birbirine karşı üstünlük kazanma hırsı ve bir merkezi otoritenin boşluğunda oluşan ve gelişen süreç, Ortaçağ Avrupa kentlerinin korunma amacıyla savunmaya uygun yüksek duvarlarda çevrelendiği dağınık ve birbirinden kopuk yapılanmasını getirmişti. Tüm bu bağımsız siyasi yapılanmaların papalık koordinasyonunda birleştirilmeye çalışılması, Ortaçağ Avrupa'sında 10. yy sonlarından itibaren giderek çeşitlenen tarikat yapılanmalarını oluşturmuş bir tür sivil toplum kuruluşu olarak çalışan tarikatlar, kentlerin bu dağınık yapısının ortak bir din paydasında birleşmesini sağlamıştır. Siyasi anlamdaki kaotik ortamın sona

ermesine ve çeşitli yerel beyler arasında bir uzlaşma ortamı oluşmasına olanak sağlayan bu yeni düzen 11. ve 12. yy'lardan sonra tarımda verimliliğin artması, özellikle Haçlı Seferleri'nden sonra Doğu ülkelerinden getirilen değerli mallarla ticaretin canlanması sonucunu doğurmuştur. Bu yeni dinamikler Avrupa kentlerindeki yönetici aristokratlar, din adamları ve feodal beylerin emrinde korunma ve doyurulma karşılığında çalışan köylülerden oluşan sınıfların yanısıra kentlerde ilk mal üreten ve onun ticaretini yapan burjuva sınıfının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (Gürkan 2000).

Kilisenin kurduğu toplumsal düzeni doğru bulmayan bazı tarikat rahiplerinin açtığı skola (okul) larda verdikleri eğitimlerle, el emeğine dayalı bir mesleğin de sahibi olan bu yeni burjuva sınıfı edindiği bilgi birikimini değerlendirerek feodal beylerin karşısına bağımsız ve güçlü bir grup olarak çıkmıştır. Giderek örgütlenen ve gezgin meslek grupları aracılığı ile birbirleriyle ilişkili olarak ekonomik faaliyetlerini sürdüren bu yeni sosyal sınıf, savaşız ortamda gelişen ticaretle sağlanan sermaye birikimi ile güçlenmiştir. Kentlerin sur dışına taşan yeni yerleşme bölgeleri bu sınıfın yaşam alanları olmuş ve kentler bu yeni alanlarda büyümüşlerdir.

12. yy kentlerinin en belirgin özelliklerinden biri, yeni gelişen bu sınıfın dini değerlere en az merkez (papalık) kadar önem verdiğinin somut göstergesi olarak değerlendirilen birbiri ile yarışır yükseklikteki Gotik katedrallerdir. Kentin merkezi noktalarına inşa edilen katedrallerin önüne insanların çeşitli sebeplerle (ticaret, eğlence, kenti ilgilendiren bir konuda karar alma) bir araya gelmelerine olanak sağlayan geniş meydanlar da inşa edilmiştir. Kente ait yönetim birimi, pazaryeri ve dükkanların da içinde yer aldığı bu meydanın etrafını dar ve organik sokaklara açılan konutlarla çevreleyerek daha demokratik bir kent yaşamına geçiş sürecini yaptırmıştır.

Lefkoşa Kentinin Tarihi Gelişimi

Adadaki korunaklı konumu sebebi ile tarihsel süreçte de hep başkent olan Lefkoşa'nın önemli birinci kent olarak kuruluşu 2250 yıl öncesine tarihlenir. Tarihsel süreçte günümüz Lefkoşa kentinin bulunduğu alanda kurulan ilk yerleşim yeri Ledra'dır. Bir zamanlar Ledra/Lidra/Ledrae, olarak bilinen Lefkoşa, deniz seviyesinden 150 m. yükseklikte kurulmuştur.

Kaynaklarda bu döneme ilişkin kesin bilgiler bulunmamaktadır. Genel kabul Lefkoşa'nın, Ledra olarak bilinen, antik kentin bulunduğu alan üzerine kurulduğu ve onun bir devamı olduğudur. Eski Ledra kentinin Suriçi Lefkoşa'nın güney yarısıyla onun güney doğusundaki alanda kurulmuş olduğu sanılmaktadır. Bu alanda Tunç

Şekil 1. St. Hilarion Kalesi'nin güney doğu görünüşünü gösteren gravür. Alexander Drummond, 1754 aktaran (Severis 2000).

Şekil 2. Buffavento Kalesi'nin güney görünüşünü gösteren gravür. Alexander Drummond, 1754 aktaran (Severis 2000).

döneminden başlayarak Roma dönemine kadar süren kalıntılara (mezar-çanak-çömlek) rastlanmaktadır. Bütün bu belirtiler Lefkoşa'nın bulunduğu alanda Ledra'dan da eski bazı yerleşim merkezlerinin bulunduğu şeklindeki tahminleri ortaya çıkarmaktadır. (Gürkan 1996).

Kent yapılanmasına ilişkin ilk veriler Claude Delval Cobham'ın, 'Excerpta Cypria', adlı çalışmasında Roma dönemi ile başlatılmıştır. (Cobham 1908) Roma dönemi'nde 'Castrum' olarak yapılan kentin çekirdeği, Doğu Roma İmparatorlu-

ğu (Bizans) idaresinde daha büyükçe bir 'Kale'ye dönüşmüştür. Roma döneminde ızgara plan şeklinde yapılan ve dikdörtgen bir plan gösteren küçük bir kale niteliğindeki bu askeri yerleşim birimleri yani 'castrum'lar, Doğu Roma İmparatorluğu'nun da kent planlarının temelini oluşturmuşlardır.

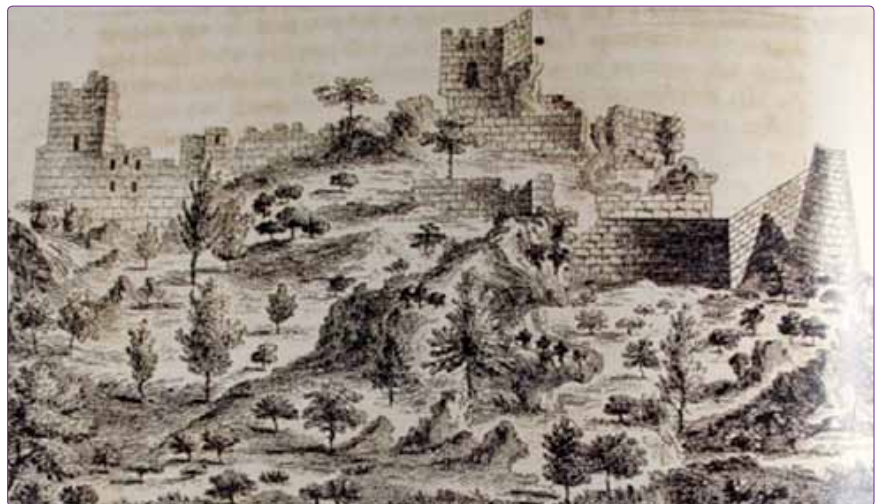
Kıbrıs'ın Doğu Roma (Bizans) idaresinde kaldığı yıllarda, adada birçok kilise inşa edilmiştir. Lefkoşa sur içindeki ortodoks kiliseleri bu dönemde inşa edilmiştir. Ada tapınak (templer) şövalyelerinin eline geçince papalığın etkisi ile katolik yapılar inşa edilmiştir. Tapınak şövalyelerinin Ada'ya gelmesi ile birlikte, geçmişte önemli bir ticaret limanı olduğu varsayılan Lefkoşa papalığa bağlı bir düzende yeniden yapılandırılmıştır (Atun 2006).

Lüzinyan Dönemi

1192 yılından itibaren adada hüküm süren Lüzinyanlar, 1489 da Venediklilerin adaya gelmesine kadar, yoğun bir kültür miras bırakmışlardır. Adada Avrupa yaşam düzeyinde sosyal, kültürel yaşam süreci başlatarak mimarlık, sanat, teknik ve benzer birçok alanda batıyla yarışan yapıtlar inşa etmişlerdir.

Lüzinyan Dönemi'nde Avrupa'daki örneklerinin aksine, Lefkoşa'da asillere ait malikâneler ve şatolar inşa edilmediği görülmektedir. Bunun yerine ülke bütününe ilgilendiren önemli ve stratejik noktalarda kaleler inşa edilmiştir. Bunlar arasında Lefkoşa, Baf, Limasol, Girne ile Beşparmak dağları üzerindeki St. Hilarion, Buffavento ve Kantara Kaleleri (Şekil 1, 2, 3) sayılabilir. (Balkan 1998).

Lefkoşa, Girne ile Beşparmak dağları üzerindeki St. Hilarion, Buffavento ve Kantara Kalelerinin günümüz-

Şekil 3. Kantara kalesi'nin batı görünüşünü gösteren gravür (Severis 2000).

Şekil 4. Lefkoşa, Girne ile Beşparmak dağları üzerindeki St. Hilarion, Bufavento ve Kantara kalelerinin günümüzdeki yerleri (KKTC Kültür Dairesi, 2013).

deki yerleri, Kuzey Kıbrıs Lefkoşa'daki konumları Şekil 4'de belirtilmiştir.

Bir Roma Castrumu'ndan geliştiği kabul edilen Lefkoşa, dairevi bir plan üzerine geliştirilerek inşa edilmiş bir kent olmayıp, sonradan ortaya çıkan ihtiyaçlardan dolayı optimum çözümü veren bir çember ile tahkim edilmiştir. (Bergil 1995) Ada'nın başkenti olarak kulla-

nımı Bizans'ın son dönemine rastlar. 1192' de Lüzinyan Kırallığı Dönemin'de de Lefkoşa adanın idari başkenti olarak kalmıştır. Lüzinyan Krallığı zamanında saray, mahkeme, katedral, başpiskoposluk konutu, konukevleri, manastırlar, şövalyelerin evi surlar içine konumlandırılmıştı. Bu kentsel düzen Ortaçağ kent düzenini yansıtmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Lüzinyan döneminde inşa edilen ilk surlar (Atun 2006).

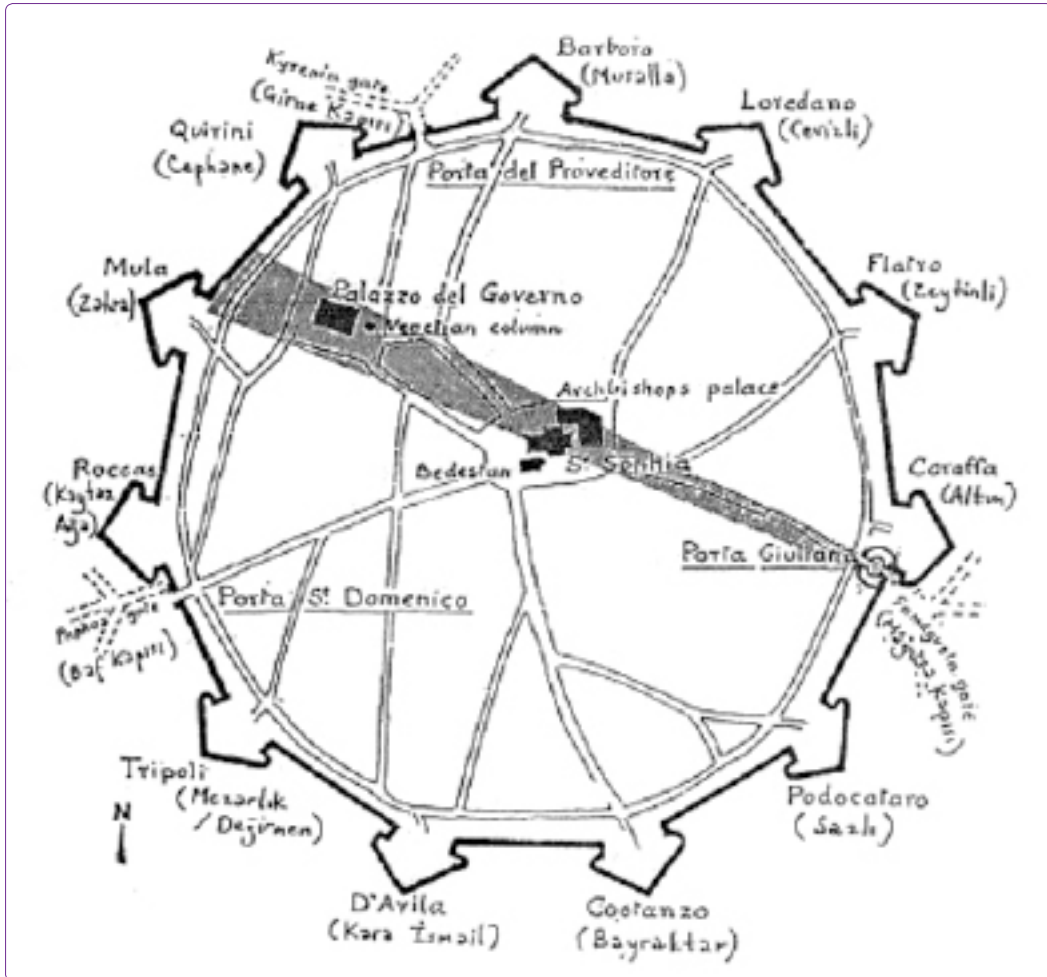
Şekil 5: Lüzinyan'lar Döneminde Kral II Pierre kentin çevresine, Venedikliler döneminden kalan günümüz surlarına oranla daha geniş bir alanı sınırlayan duvarlar ördürmüştür. Burada dikkati çeken düzgün olmayan beşgen şekilli Mezopotamya'daki Hitit kalelerine benzeyen bir surun olmasıdır. Surun etrafında ve içinde çeşitli tarikatlara ait manastır yapıları bulunmaktadır. Günümüz Venedik surlarının şehir merkezine yakın bir yerinde Selimiye Camii (St Sophia Katedrali) nin yer aldığı görülmektedir. Lusinyan döneminde kente giriş için inşa edilen 3 ana önemli kapı inşa edilmiştir: Baf Kapısı (Porta di S. Domenico - San Domenico Gate), Girne Kapısı (Porta dell Proveditor ouer di sop(ra) - The Proveditor's Gate or Upper Gate), Mağusa Kapısı (Porta lulia ouer di sotto - Julian Gate or Lower Gate).

Venedik Dönemi

1489-1571 yılları arasında Kıbrıs'da hüküm süren Venedikliler, Akdeniz'de etkin bir güce sahip olarak yaşadıkları dönemde, ticaret yollarının kesişme nok-

talarından biri olarak adayı stratejik öneminden dolayı uzun süre ellerinde tutmuşlardır. Adayı, yerleşmekten çok ticaret filolarını barındıracak bir liman ve bölgedeki egemenlikleri için bir güvence olarak kullanmışlardır. Lefkoşa Venedikliler döneminde adanın başkenti olmaya devam etmiştir.

1567 yılında, Venedikliler şehri korumak amacı ile kent alanını küçülterek daha dayanıklı surlarla çevirdiklerini görmekteyiz. Mevcut 3 giriş kapısını muhafaza ederek ve şehrin üçte ikisini oluşturan, etrafındaki yapıları yıkarak, surların içi günümüzdeki şekline indirgenmiştir. Kentin çevresi üçte bir oranında kısalmıştır. Surlar, Ayasofya Katedrali (Selimiye Camii)'ni aşağı yukarı merkez alan bir çember şeklini almıştır. Bu dairenin üç noktasında kentin çevresi ile ilişkisini kuran kapılar açmışlardır. Kuzey'de Proveditor (Girne) Kapısı, Doğu'da Giuliano (Mağusa) Kapısı ve Batı'da Domenico (Baf) Kapısı (Şekil 6). Dairenin üzerine eşit aralıklarla belirlenen 11 yerde, ok temrenine benzeyen üçgen şe-

Şekil 6. Lefkoşa'nın Venedik dönemi burç/kapı adları ve ana kent eksenini (Newman 1985).

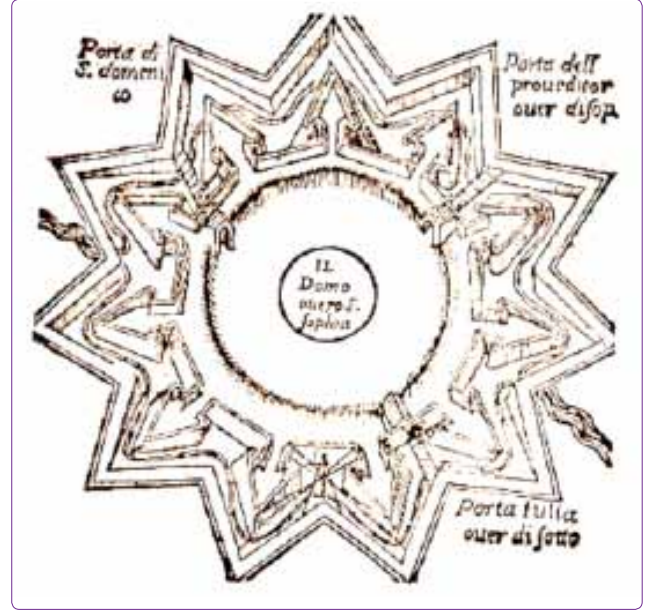
kil ve geniş alanı ile top savunmasına uygun alçak burçlar inşa edilmişti (Keshishan 1974).

Surların çevrelediği dairede, ortaya çıkan kent dokusu içinde bazı öğelerin diziliş yönü bir ana eksen oluşturmaktaydı. Bu hat, doğudaki Giuliano (Mağusa) Kapısı ile Katedral St. Nicholas merkez alanı üzerinden geçerek kuzeybatıdaki Venedik Sütunuyla buluşup Palazzo del Governo'da (Hükümet Sarayı) son buluyordu.

Venediklilerin Lüzinyan Krallığına destek olarak adaya gelmesi ile birlikte, tapınak şövalyelerinin kurduğu ana merkez yanında küçük askeri noktalar oluştu. Bu noktalar batıdan gelip hacca gidenlerin kaldığı yerler oldu. Bu yüzden bu dönemde katedrallerin yanına konaklama yapıları (Şekil 7) yapılmıştır (Mariti 1909).

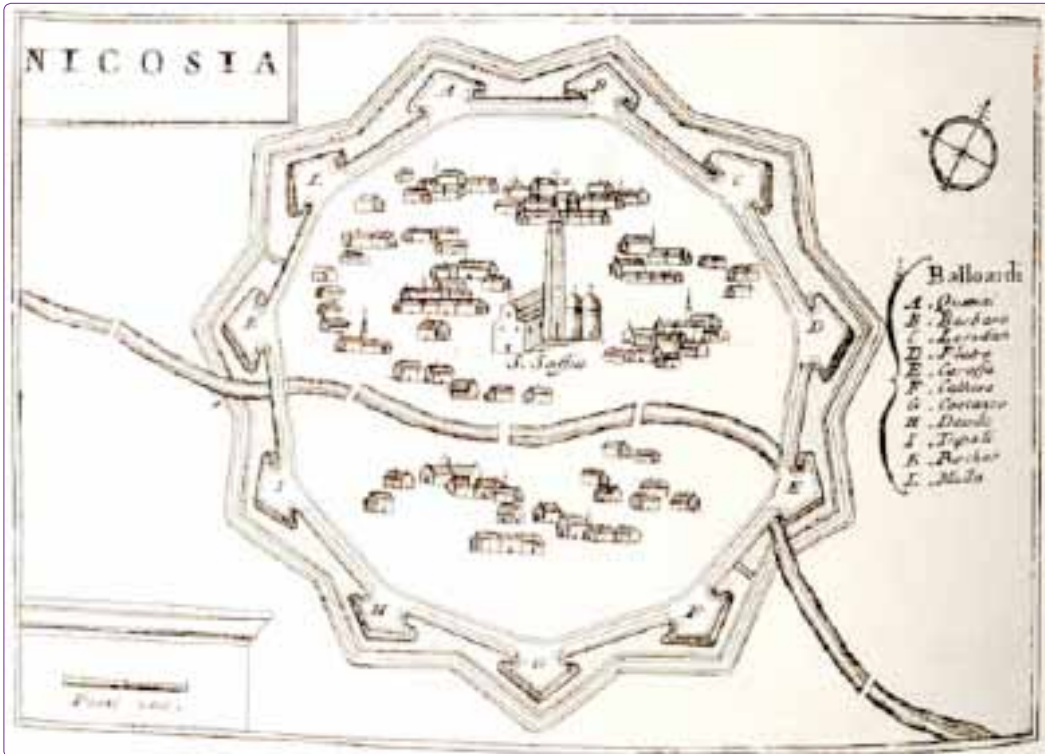
Venediklilerin Lefkoşa surları (1567), Yakın Doğu'dan Batıya aktarılan bir tasarım anlayışı çerçevesinde Batı'da konumlandırılan 'ideal biçimli ve ideal savunmalı kentler' kavramının Doğu Akdeniz'de gerçekleşmiş örneğidir (Gazioğlu 2001).

Şekil 7 ve 8'deki gravürlerde Lüzinyanlar Dönemi'nde Lefkoşa kent çemberi içerisinde bulunan Padias Irmağı'nın (Kanlıdere'nin) yatağı, Venedik Dönemi'nde inşa edilen surların çevresi boyunca suyla dolu bir hendek oluşturacak şekilde değiştirildiği gösterilmiştir. Şehrin

Şekil 8. 1573 tarihli bir haritada Venedik Dönemi Lefkoşa'yı gösteren bir gravür (Navari 2003).

merkezinde St. Sophia Katedrali'nin (Selimiye Camii) yer aldığı görülmektedir. Bu planları çizen Venedikli Giovanni Francesco Camocio'dur. Camocio planlarında, Lefkoşa kent çemberi ekseninde 11 burç gösterilmiş, isimleri plan üzerinde sağdan sola doğru A: Querini, B:

Şekil 7. Venedik döneminde Lefkoşa/Nicosia yerleşmesini gösteren bir gravür. Coronelli (Vincenzo Maria), Nicosia, 1706, aktaran (Navari 2003).

Barbaro, C: Loredan, D: Flatro, E: Caraffa, F: Cathero, G: Costanzo, H: Davila, I: Tripoli, K: Rochas, L: Mulla.

Çeşitli kaynaklarda Lefkoşa'ya yeni kent surları ve burçları yapılması ile ilgili olarak, Lefkoşa'nın kent savunması açısından orijinal Lusignan surlarının top öncesi döneme ait burçlarının XVI. yüzyılda olası bir Türk kuşatması karşısında artık hiçbir işe yaramayacağı, dahası Venedikli'lerin, bu kadar geniş bir hat üzerinde savunma yapacak askeri ve topu da olmadığı yorumları mevcuttur (Newman 1948). Bu şartlar altında askeri mühendis Giulio Savorgnano, Venedik'teyken öğrendiği savunma açısından ideal kent yaklaşımını, hem en kısa sürede inşa edebilecek ve mevcut askeri güçle savunabilecek optimum çevre uzunluğu kavramıyla hem de top savunmasına ilişkin son bilgilerle birlikte önündeki tasarım probleminde uygulayınca, bugün bildiğimiz Lefkoşa kent çemberi ortaya çıkmıştır (Şekil 9).

Lefkoşa'nın Lüzinyan ve Venedik Dönemleri ile ilgili en ayrıntılı çalışmayı yapmış olan Kevork K. Kesishian, hazırladığı haritada Lüzinyan ve Venedik surlarını çakıştırmıştır. Lüzinyan döneminde değişik tarikatların yapılarını da içine alan düzgün olmayan beşgen şekilli

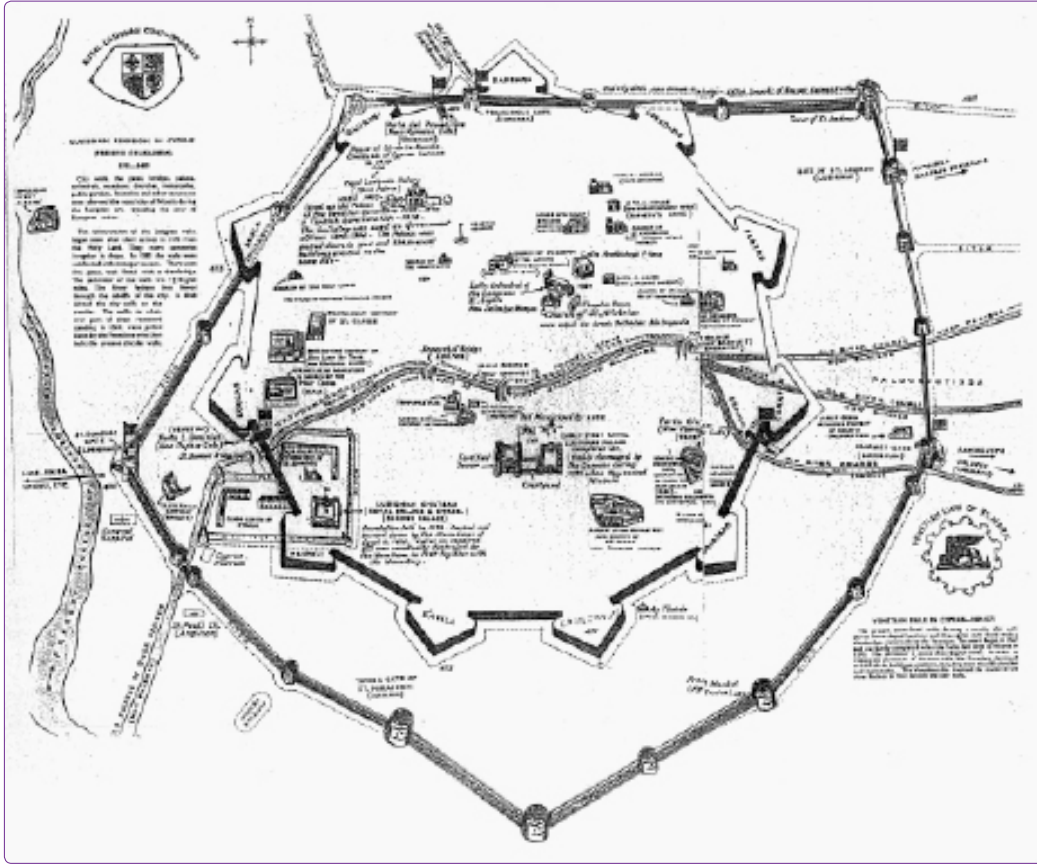
surların 'Barbaro' burcunun, Girne Kapısı'na (Porta dell Proveditor) denk gelmek üzere yeni surlar inşa edilmiştir. Böylece yeni merkez St Sophia Cathedral (Ayasofya Katedral'i) önünde oluşmuştur. Venedik surları, Lüzinyan surlarını tahkim etmek üzere oluşturulduğu ortaya çıkmaktadır (Şekil 10).

Gotik dönemde şehirler manastır çevresinde gelişirken, Rönesans Dönemi'nde Sforzinda daire biçiminde yeni bir kent planı tasarladı. Merkezde Pazar yeri bulunmaktaydı. Işınal yollar düzgün bir sekizgene bağlanıyordu. Merkezde saray ve katedral vardı (Şekil 11). Lefkoşa kuruluş adı ile 11. - 12. yy. da oluşan ve toplum yaşamının temeline dini oturtan, bunu da yeni var olan toplumsal kesitin gücünü gösterme adına görkemli katedrallerle simgeleştirdiği kent düzeni ile Rönesans'la ortaya atılan ideal şehir düzeni arasında yorumlanabilecek bir kent kurgusuna sahiptir.

Rönesans mimarları da tasarımlarında sayısal ilişkileri uygulamaya çalıştılar. Tanrı'nın kusursuzluğunu simgeleyen daire, Daire ve kare, kilise için ideal plan formu idi. Kent formu bile daire seçiliyordu.

Şekil 9. Lefkoşa/Nicosia'nın günümüz (2013 yılı) yerleşimini ve burç/kapı adlarını gösteren bir harita (PlanetWare 2013).

Şekil 10. Lefkoşa şehrinin eski ve yeni surları (Keshishian 1974).

Şekil 11. Sforzinda: Daire biçiminde kent planı. (Radyal kent) (Cobham, 1908).

Kentte var olan en eski yapılar M.S. 1192-1489 tarihleri arasında Lüzinyan dönemi yapıları olmakla birlikte çoğu 1566 sonrası Venedikliler tarafından yıkılarak, taşları bugün de görülen hendekli surların yapımında (1567) kullanılmıştır.

Uzunluğu 5 km'yi bulan ve bir daire biçiminde olan Lefkoşa surlarında, 11 burç ve 3 ana giriş çıkış kapısı vardır. Bu surlar, Venedikliler tarafından Osmanlı imparatorluğu saldırısına karşı güçlü bir şekilde yükseltilerek geliştirilmiştir. Halen 5 burç Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, 5 burç Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kontrolünde olup, 1 burç da her iki ülke tarafından paylaşılmaktadır.

XVI. yüzyılın sonlarında Venedik'in egemen olduğu bölgenin sınırlarını savunmak amacıyla İtalya'da Palmanova adında yeni bir kent inşa edilmiştir. Rönesans'ın ideal kent kavramı ile Venedik'lilerin top savunması ilkeleri, Lefkoşa'ninkine ikiz kardeş gibi benzeyen bir planla sonuçlanmıştı. Tek fark surların on bir değil dokuz köşeli bir çokgen şeklinde tasarlanmış olmasıydı. Bu köşelerde yer alan dokuz adet üçgen burcun arsında 120 derecelik açılarla yine üç kapı açılmıştı. Ancak Lefkoşa'nın aksine kent alanı da surlarla birlikte planlandığı için tam bir simetri içinde merkezden ışılan bir kent düzeni öngörüldü. Kentin çevresi ise su dolu bir hendekle çevrilmişti (Lynch 1989) (Şekil 12).

Yorum ve Değerlendirme

Ortaçağ Avrupa'sının kentsel yerleşim ve gelişimi incelendiğinde İ.S. 11-12. yüzyıllar arasında kentlerin surlarla çevrelenip koruma altına alındığı görülmektedir. Bu çevrili (kapalı) kentsel mekanın merkezinde toplum yaşamının temellerini oluşturan dini yapıların oturtulduğu görülmektedir. Bu dini inanç ve yönetim toplum yaşamına yansarak kentlerin fiziksel yapısını da oluşturmuştur. Derebeyliklerin yıkılışı köylülerin toprak sahiplerinden koparak emeklerinin artık değerlerini kendilerinin kullanması kentsel yaşamı etkilemiştir. Burjuva sınıfının oluşmasını sağlayan topraktan kopmuş köylülerin gereksinim duyulan malların üretiminde çalışarak daha çok para kazandıklarını görmekteyiz. Bu üretilen malların pazara sürülmesi kentler-ülkeler arası mal değişimiyle gelişen ticaret büyük sermaye birikimi sağlamıştır. Bu oluşum kentleri de etkileyerek büyük konaklar, saraylar, malikânelerin yapımını körükleyerek kent gelişim sürecine yeni fiziksel görünüm kazandırmıştır. Mevcut ticaret yollarına (ipekyolu) ek olarak yeni dünya yolu ile (Amerika'nın keşfi) keşifler bu ticareti ve üretimi etkilemiş bu etki kentlerin fiziksel yapılarına yansımıştır. Ortaçağ kapalı kent yapısının dini merkezli görkemli yapıların yanında malikânelerin, büyük konutların ve üretim atölyeleri-

Şekil 12. Palmanava (İtalya) kent planı: Rönesans'ın ideal kent şeması (Lynch 1989).

nin yer aldığını görmekteyiz. Aydınlanma sürecine giren Avrupa toplumu, bilim ve sanatla Rönesansı, dinde reformları gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemlerde antik kentlerinde tasarımı planlanarak uygulama alanlarına geçildiği görülmektedir. Hatta tasarım olarak 'ideal şehir düzeni' planlamalarının üretilerek çizildiklerini literatürden takip etmekteyiz.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde, Lefkoşa kenti fiziksel biçimini Lüzinyanlar döneminde tamamlamış, ancak askeri savunma amacı ile Venedik'liler döneminde tekrar İtalya'daki kent anlayışına göre yapılandırılmıştır. Lüzinyanlar'ın ve öncekilerin dağınık, çok zayıf ve hatta kerpiçle inşa eden koruma duvarları (surlar) Venedikliler tarafından yıkılarak çağının kent anlayış ve bilinçli planlamasının son şeklini almıştır. Venedikliler kent savunma mimarisinin en mükemmel örneklerinden birini Lefkoşa'da uygulamışlardır. Surları 5 km uzunluğunda, birbirine uzaklıkları eşdeğer 11 burçtan ve 3 anıtsal kapıdan oluşmaktadır. Magosa Kapısı, Baf Kapısı ve Girne Kapısı kentin çevresi ile ulaşımını sağlamaktadır. Girne kapısı kuzey bölgesini, Magosa kapısı güney ve doğusunu, Baf kapısında batı bölgelerini kente bağlamaktadır. Bu kapılardan aksiyel olmayan iç yollarla kent merkezine ulaşılmaktadır.

Lefkoşa surlarının duvarları içinde Ortaçağ'dan sonraki dönemlere kadar uzanan döneme ait kalıntılar mevcuttur. Surların dışında Ortaçağ dönemine ait yapı elemanları olarak materyaller bulunmamaktadır. Var olan materyaller bu surların yapımında ve onarılmasında kullanılmıştır.

Ortaçağ ve öncesinde daha ziyade doğu toplumlarında varolan daire biçimli kent modeli Haçlı Seferleri aracılığı ile batıya taşınmışsa da 'ideal kent' ve dairelilik ilişkisi', Avrupa kentlerinde Rönesans döneminde uygulanmaya başlanmıştır (Palmanova). Rönesans'la birlikte insanı merkez edinerek yeniden düşünsel ve toplumsal yapılanmaya gidilirken, 'ideal kent' kavramı ve bundan kaynaklanan yuvarlak biçimli kent planları da öne çıkmıştır. Rönesans döneminde çok üretilen 'ütopyalar'ın kentsel gereksinimini ancak ideal kentler karşılayabilir fikri işlenmektedir.

Lefkoşa kenti kentsel açıdan değerlendirildiğinde İ.Ö. 2250 yıllarında kurulmuş, kentleşme sürecini Ortaçağda tamamlamış bir kenttir. Lefkoşa Ortaçağ Avrupası kentleşme sürecindeki toplumsal yaşamı yansıtan fiziksel bir yapıya sahiptir. Bu dönemi yaşayan kentlerinin en az değişime uğrayan nadir örneklerinden biri olmak durumundadır. Venedik Dönemi Surları çok az tahribatla kapı girişlerinin bozulmasına rağmen yapıldığı gibi durmaktadır. Ortaçağda dinin hakim olduğu toplumunun simgeleri olan Gotik kilise ve manastır binaları ve konutlar olduğu gibi muhafaza edilerek günümüze kadar gelmiştir. Ancak tarihsel sur içinde bulunan çok az yapıya yenileri eklenerek kendine özgü dokusu oluşmuştur. Örneğin Gotik mimarının önemli yapıtlarından olan ve sonradan cami'ye çevrilen Ayasofya Katedrali, Lüzinyan Evi gibi binalar günümüzde Ortaçağ Lefkoşa'sının izleri olarak durmaktadırlar.

Lefkoşa sur içi kentsel yerleşiminin büyük bölümü, özellikle sivil mimarlık örnekleri olan konutlar, kerpiçten imal edildiğinden yaşam süreleri kısa olmasına karşın, büyük ölçüde bozulmadan Lefkoşa'nın Lüzinyan ve Venedik dönemi kent dokusunu günümüze taşımışlardır.

Sonuç

Bir kentin anatomisinde iskeletini oluşturan yapılanmanın (fiziksel yerleşim) süreç içerisinde toplum yaşamını, kültürünü yansıttığını inceleyen bu makalede şu sonuçlar vurgulanabilir. Lefkoşa kenti (surlarıçığı), düşünülerek, fikirler üretilerek, tasarlanıp, planlanarak uygulanan ve bu şekliyle Ortaçağ Avrupa kent oluşumunu ve Venedik kentlerinin savunma amaçlı biçimlenişini yansıtan ve günümüze kadar özelliğini koruyan çok önemli kent örneklerinden biridir.

Ancak Ada'ya su ve havayoluyla ulaşımın sağlanmasındaki zorluk, adalara özgü kapalı yaşam Lefkoşa kentinin dünyaca tanınmasını engellemiştir diyebiliriz. Ayrıca Kıbrıs adası Hıristiyan dininin doğup yayıldığı Ortadoğu'da önemli bir merkezdir. Dinin toplum yaşamı ve yönetimine hakim olduğu Ortaçağ Avrupa'sında, kent ve kentsel yaşamın devamı Ada'da süre gelmiştir.

Lefkoşa kenti surlarıçığı bu özellikleri ile korunarak geleceğe aktarılmalıdır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler tarafından himaye edilen ve desteklenen, Lefkoşa'nın yapılaşması ve gelişmesi için KKTC Lefkoşa Belediye Başkanlığı ve Rum Yönetimi İşbirliği içerisinde hazırlanan Lefkoşa Master Plan'ı anılmaya değerdir. Bu nedenle 'Dünya Mirası' niteliğindeki Lefkoşa/Nicosia kentinin UNESCO tarafından koruma altına alınması önerilebilir.

Günümüz kesitinde Lefkoşa kentine (surlarıçığı) bakıldığında, fiziki yapısı ile iki ayrı yapılanma hemen göze çarpmaktadır. KKTC kesiminde Lefkoşa kentinin merkezini oluşturan dini yapıların ve diğer ticari ve konut yapılarının daha fazla olduğu ve korunulduğu görülmektedir. Buna karşın Kıbrıs Cumhuriyeti (Rum kesimi) kesiminde tarihsel doku ve binaların daha çok bozulduğu göze çarpmaktadır. 2003 yılında kapıların açılması ile 30 yılda kentin fiziki yapısının ne kadar değiştiği farkedilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, uluslararası bir kuruluşun şemsiyesinde her iki yönetimin ortaklığında bu Ortaçağ kenti korunmalıdır.

Kaynaklar

1. Atun, Ata (2006). Milat Öncesinden Günümüze Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler (Cilt 2). Mağusa: Samtay Vakfı Yayınları: 15.
2. Balkan, Erhan A (1998). Tarihsel Süreç İçerisinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Toplum ve Mimarlık. Gazimağusa, DAÜ Mimarlık Fakültesi Kıbrıs Araştırmaları yazı dizisi No: 1.
3. Bergil Suat, (1995). Doğu Akdeniz'de Bir Uygarlık Gemisi. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları (Repa Ltd).
4. Cobham, Claude Delval (1908). Excerpta Cyprica; Materials for a History of Cyprus. Cambridge: University Press.
5. Gazioğlu, Ahmet C. (2001). Kıbrıs Türk Tarihi – Türk Dönemi (1570-1878). Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma Ve Yayın Merkezi (CYREP).
6. Gürkan, Haşmet Muzaffer (1996). Dünkü Ve Bugünkü Lefkoşa. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları (Repa Ltd).
7. Gürkan, Haşmet Muzaffer (2006). Kıbrıs Tarihinden Sayfalar. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları (Repa Ltd).
8. Gürkan, Haşmet Muzaffer (2000). Tarih İçinde Kıbrıs. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları (Repa Ltd).
9. Keshishian, Kevork, K. (1974). Nicosia Capital of Cyprus Then and Now. Nicosia: First published within Swissair International Calendar.
10. Kültür Dairesi (2013). KKTC. Turizm ve Ekonomi Bakanlığı, Lefkoşa: Turizm Tanıtma ve Pazarlama Dairesi Yayını.
11. Lynch, K. (1989). Good City Form. London: MIT Press.
12. Mariti, Giovanni (1909). Travels In The Island of Cyprus, Translation by C.D.Cobham. Cambridge: University Press.
13. Navari, Leonora (2003). Maps Of Cyprus, From The Collections Of The Bank Of Cyprus Cultural Foundation. Nicosia.
14. Newman, Philip (1948). A Guide to Cyprus with Maps,

- Illustrations and Photographs, Nicosia: Rüstem Yayınevi.
15. Newman, Philip (1985). A Short History of Cyprus. Nicosia:Zavallis Press Ltd.
16. PlanetWare (2013). <http://www.planetware.com/map/nicosia-map-cy-nic.htm>.
17. Severis, Rita C. (2000). Travelling Artists in Cyprus 1700-1960. London: Philip Wilson Publishers Limited.
18. Stylianou, A.&J.A. (1964). The Painted Churches of

Cyprus, England: The Research Centre, Greek Communal Chamber, Cyprus Mark&Moody Ltd.

Anahtar sözcükler: Avrupa; fiziksel yerleşim; kent; kentleşme; kent tarihi; Lefkoşa; ortaçağ.

Key words: Europe; physical settlement; city; urbanization; history of the city; Nicosia; the middle ages.